Sámediggi
Sámedigge
Saemiedigkie
Sametinget

PROJEKTRAPPORT

Mentorprogrammet Bïhkedæjja ”Vaajmojne bïhkedidh”

© Samiskt språkcentrum, Sametinget i Sverige 2013

Författare: Patricia Fjellgren.

Omslagsbild: Mentorer och lärlingar samtalar på en träff i Staare. Alla bilder i rapporten (utom s. 8) är tagna av Marie Birkl.

Innehåll

Inledning 4
Pilotprojektets upplägg 5
Mentorträffar 6
Mentorträffarnas teman 7
Deltagarna 8
Ålder 8
Jämställdhet 10
Lärlingarnas språk 10
Process, metod och erfarenheter 11
Språkval 12
Arvode 13
Samarbete 13
Rekommendationer för framtiden 14
Citat från utvärderingarna 15
Källförteckning 18

Bilaga 1 Mentorutbildning 19
Bilaga 2 SKRIVELSE 22
Bilaga 3 Sammanställning "Frågor till mentorer" 24

Inledning

I denna rapport delar Samiskt språkcentrum med sig av erfarenheter gjorda under pilotprojektet mentorprogrammet *Bïhkedæjja* samt kommer med förslag på åtgärder för liknande projekt.

> *People who only know one language think that in another language the words are only replaced with equivalent ones. It probably never even occurs to them that the whole way of thinking may be different and that things may be seen in a different way.' Language is not just a means of communicating information; it also contains the central cultural elements of a people. (Lehtoa, The Sami People: Traditions in Transition, 14).*

Sydsamiska som modersmål är en dröm som många sydsamer har i dag. Tänk om ens föräldrar eller mor/farföräldrar inte hade gjort valet att inte tala sydsamiska med sina barn. Tänk om jag kunde ge mina barn språket? Det lättaste sättet att få ett språk, är att lära sig som ett barn i vardagen, i en levande kontext. Idag finns ett litet antal sydsamiska modersmålstalare på svensk sida av Sápmi. De tillhör nästan alla den äldre generationen och är mor/farföräldrar. Många av dem gjorde valet att *inte* lära sina barn sydsamiska. Detta mycket på grund av det språkliga klimatet som rådde under deras barndom samt när de själva blev föräldrar.

I dag är det nya tider. Samiska språket har fått status som nationellt minoritetsspråk och det finns samiska förvaltningskommuner. Även utanför det samiska förvaltningsområdet märks det ökande språkintresset. Bland annat har sameföreningen i Stockholm arrangerat sydsamiska språkträffar där en av mentorprogrammets mentorer deltagit som språkresurs. Det nya språkklimatet i Sverige har resulterat i att det är många som är i färd med att ta tillbaka sitt modersmål samiska. Idag finns det många möjligheter att göra det genom språkkurser, universitetskurser, webbaserade inlärningsverktyg och så vidare. Men det finns få arenor där fokus ligger på det muntliga språket. De arenor som finns är i de flesta fall i hemmet.

Joshua Fishman ställer sig frågan "*Vad förlorar du när du förlorar ditt språk?* "i artikeln med samma namn. I artikeln lyfter han fram bland annat att skolan är ett sätt att lära sig språket, men att det dessutom krävs att en verklig social mötesplats skapas. Inte en institutionell mötesplats därför att språken inte är institutionella. Språk är informella och spontana. Vår förhoppning är att mentorprogrammet *Bïhkedæjja* ska fungerar som en bro från det institutionella in i det levande språket. För det är ju det som är målet i slutändan - att de som deltar i mentorprogrammet i framtiden själva ska axla rollen som mentor.

Pilotprojektets upplägg

Under sommaren och hösten 2011 började arbetet med att samla in de personer som skulle vara mentorer i mentorprogrammet. De studenter som antagits till A-kursen i sydsamiska vid Umeå universitet kontaktades och erbjöds att få delta i mentorprogrammet. Av de sjutton stycken som sökt, började femton stycken och av dem ville tretton stycken delta i mentorprogrammet. De övriga ansåg sig inte ha tid eller något behov av att delta. Efter en tid hoppade en av lärlingarna av mentorprogrammet. Vi tog då in två nya lärlingar som på eget initiativ kontaktat Samiskt språkcentrum och visat intresse av att delta i mentorprogrammet. Dessa hade tidigare studerat sydsamiska vid Umeå universitet. När mentorprogrammet startade i oktober 2011 hade vi fjorton lärlingar i projektet och fjorton mentorer.

När man håller på att lära sig ett språk och ska börja prata är det viktigt att man känner sig trygg. Därför tillfrågades lärlingarna om det fanns någon i deras närhet som de skulle vilja ha som mentor. En del av dem hade egna önskemål, medan andra inte hade någon alls. Om projektledaren fick något namn på en potentiell mentor så kontaktades de och tillfrågades om de var intresserade att delta i projektet som mentor. De mentorer som deltog skulle vara modersmålstalare och inte andraspråkstalare. Detta för att det ännu är möjligt att hitta modersmålstalare och de har en unik kunskap som är enormt viktig. I sökandet efter mentorer så har projektet försökt hitta mentorer från lärlingarnas egna områden. Det är viktigt att få en vana att använda språket i sin närmiljö och i sin vardag. Under processens gång kan det hända saker och därför utbildade och bjöd vi in fler mentorer så att det skulle finnas språkresurser att tillgå i alla lägen. Det var en utmaning att engagera mentorer. Svårigheterna låg i att hitta mentorer, vilket var särskilt svårt i Vilhelminaområdet. Vi kontaktade vi många samisktalande men de flesta av dem ville inte vara med. De hänvisade till sin höga ålder (närmare 80 år och över) eller att deras språk inte räckte till. Det krävdes i vissa fall många samtal och även att projektledaren åkte hem till mentorerna och träffade dem personligen.

Vid den första mentorträffen kom tretton modersmålstalare. En del av mentorerna som kom till träffen var relativt okända i sydsamiska språksammanhang medan andra aktivt jobbat med språket. Att nya ”språkarbetare” klev fram var ett av de positiva resultaten av projektet. Första träffen inleddes med en utbildningsdag ledd av Sig-Britt Persson (bilaga1). Dagen därpå var lärlingarna inbjudna att delta. Denna dag var tänkt som en möjlighet för mentorerna och lärlingarna att prova på en mentor-lärlingsituation. Vid denna tidpunkt var ännu inte alla mentorpar klara.

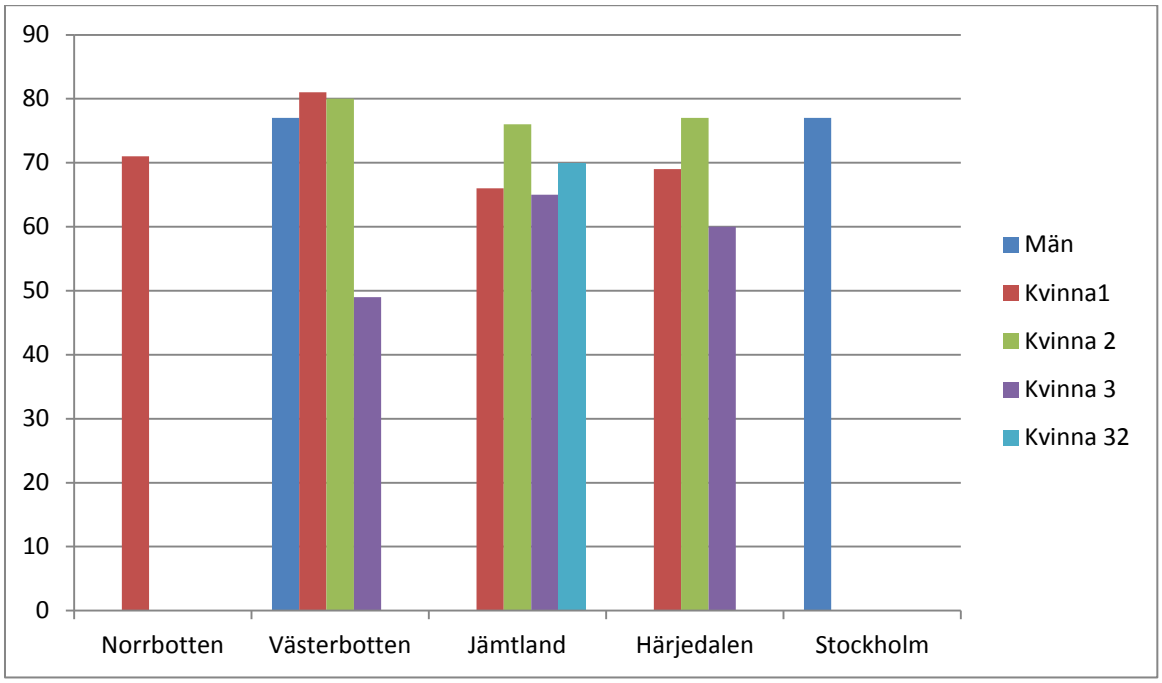

Diagram 1. De deltagande mentorernas ålder och län vid första mentorträffen.

Mentorträffar

Det sydsamiska språkområdet är väldigt utspritt med stora avstånd mellan modersmåls-talarna. I projektet deltog modersmålstalare från Jokkmokk i norr till Stockholm i söder. Den ursprungliga planen var att endast arrangera en utbildning för mentorerna och sedan låta de olika mentorparen komma igång med arbetet på respektive ort. Men eftersom det saknas naturliga mötesplatser där språket talas och den första träffen visade att mentorerna hade ett stort behov av att träffas och tala samiska, så beslutade vi att arrangera fler träffar.

Som en av mentorerna uttryckte det: *"Det är så viktigt med mentorträffen för att nu får vi träffas och dels prata samiska och samtidigt diskutera vårt språk. Tidigare har vi träffats men då har fokus legat på annat och det har inte funnits tid eller plats att prata samiska."*

Pilotprojektet arrangerade fem mentorträffar för mentorer och lärlingar, på frivillig basis. Här följer kort sammanfattning över mentorträffarnas teman:

1. Mentorutbildning ledd av Sig Britt Persson.
2. Sylvia Sparrock berättade om Språkspärrsprojektet och mentorerna fick göra en språkcirkel.
3. Dokumentation i samarbete med språkspärrsprojektet samt Samiskt språkcentrums dokumentationsprojekt. Jonar Thomasson var inbjuden att berätta om sitt dokumentationsarbete.
4. Samtal kring hur vi tar ansvar för det sydsamiska språket och vilket ansvar mentorerna är villiga att ta.
5. Avslutning och utvärdering.

Mentorträffarnas teman

Till den andra mentorträffen hade vi bjudit in Sylvia Sparrock för att berätta om Språkspärrsprojektet. Deltagarna fick tillsammans med Sylvia diskutera kring begreppet ”språkspärr”. Både lärlingar och mentorer kände igen sig och kunde identifiera egna tillfällen i livet då de haft en språkspärr.

En viktig del av revitalisering är dokumentation. För hotade språk så är det viktigt att dokumentation finns att tillgå så att inte all kunskap försvinner när modersmålstalarna går bort. Jonar Thomasson var inbjuden till en tredje träffen för att berätta om sitt arbete med att dokumentera Frostviken-Namdalsdialekten. Efter Jonars föredrag kom samtalet att kretsa kring språkliga normer men även andra normer. Olika normer som funnits i det sydsamiska området var en diskussion som engagerade mentorerna. Målet med träffen var även att uppmuntra mentorerna och lärlingarna att börja dokumentera sina träffar och sitt språk. Dokumentation skulle kunna vara ett stöd för lärlingarna i deras process att utveckla sitt muntliga språk men även mentorerna uppmuntrades att själva dokumentera. Det finns få naturliga språkarenor och alltför få möjligheter att bara lyssna till språket. Det finns inlästa böcker men det är en stor skillnad på inlästa böcker och det talade språket. I det talade språket kan man lära sig nyanser och sin egen dialekt. Mentorerna och lärlingarna fick alla pröva på att intervjua varandra med diktafoner eller mobiltelefoner.

Den fjärde träffen ägnades åt att tillsammans diskutera vart vi är på väg med vårt språk och vilket ansvar alla språkägare har. Vi samtalade utifrån frågeställningen *”Vad är det för gåvor vi vill ge de ofödda?”* Dagen resulterade i att mentorerna tillsammans skrev skrivelsen ”Vi vill ta vårt ansvar” (bil.2).

Under den femte träffen diskuterade vi utifrån hur mentorer och lärlingar upplevt mentorprogrammet och även hur man skulle kunna fortsätta med ett sådant program. Det framkom särskilt ett behov av gemenskap, ett sammanhang för språket. De stora träffarna med andra modersmålstalarna var viktiga, samtidigt som det gav mening att lärlingarna/ungdomarna deltog på de större träffarna. Det fanns en hel del idéer för framtiden.

Bild 1. Deltagarnas tips på hur man kan jobba vidare.

- Ett problem är att i dagens samhälle så finns det mindre tid. Gratis mat kunde vara något som lockade folk att komma och delta.
- En ambulerande bil där mentorerna gör hembesök och har med sig kaffe och bullar. Det är enda sättet att nå de stressade barnfamiljerna.
- Ha lokala träffar för mentorer och lärlingar och sen samla alla i en stor träff.

Deltagarna

Ålder

Åldern på mentorerna som deltog i mentorprogrammet var i överlag väldigt hög. I Västerbotten var den äldsta mentorn 81 år gammal. Den yngsta mentorn bodde i Norrbotten och var 43 år. De yngre mentorerna som har sydsamiska som modersmål kommer ursprungligen från norsk sida av Sápmi. Mentorernas höga ålder visar på hur starkt hotat det sydsamiska språket är och då speciellt i Vilhelmina-området. Flera potentiella mentorer har varit alltför gamla för att orka vara med i detta program. Vi står nu inför den sista möjligheten att överföra den språkkunskap som den äldre generationen besitter.

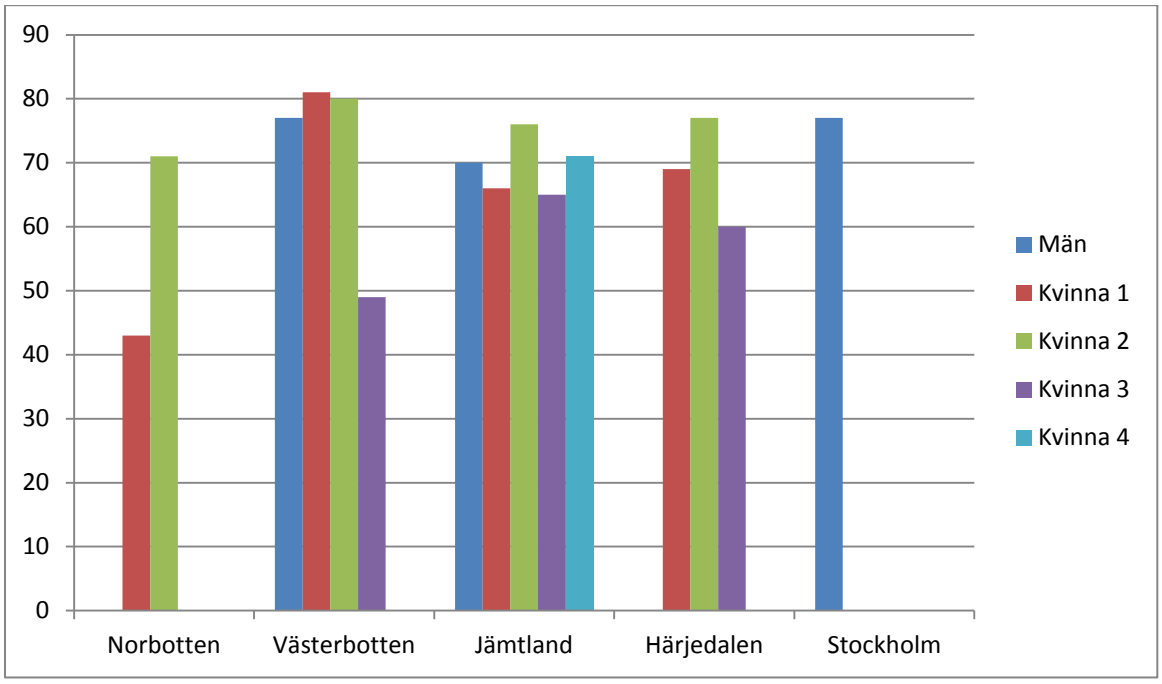

Diagram 2. Ålder och område på de deltagande mentorer.

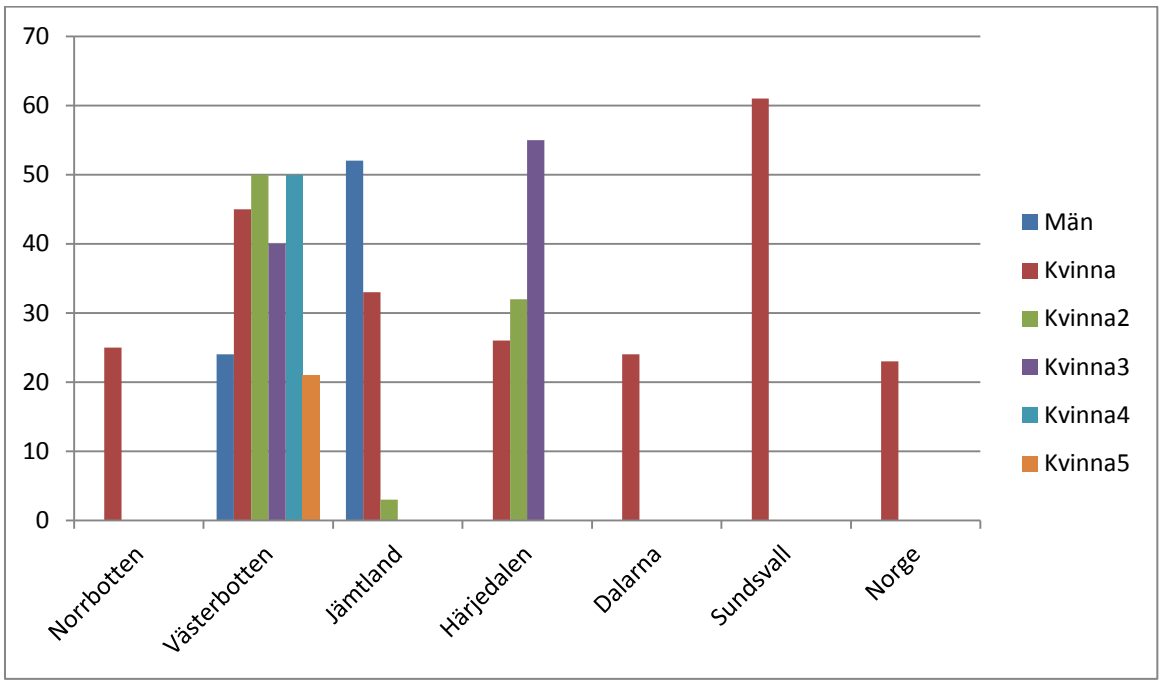

Diagram 3. Ålder och område på deltagande lärlingar.

Jämställdhet

Det är ett faktum att kvinnor är i majoritet när det handlar om samiskt språkarbete. I mentorprogrammet har vi lyckats få tre män involverade. Till den första mentorträffen kom det två män. En av dessa påpekade under mötet att han saknade fler män. Vi har varit i kontakt med fler män men de har inte kunnat delta på grund av alltför hög ålder eller ohälsa. Det är enormt viktigt att vi inom mentorprogrammet uppmuntrar männen att bli mer aktiva när det gäller språkfrågor/språkarbete.

Lärlingarnas språk

De lärlingar som deltog hade en spridd språkbakgrund. För vissa av dem hade det sydsamiska språket funnits med i deras hemmiljö och föräldrarna var modersmålstalare. En del hade inte haft någon i familjen på flera generationer som talat samiska. Vi hade också deltagare utan samisk bakgrund men verksamma i det samiska samhället. Med tanke på lärlingarnas spridda språkbakgrund så innebar det olika utmaningar för mentorerna. Det är en större utmaning att vara mentor till en nybörjare, än för en som har redan har lite av ett språk.

Efter den första mentorträffen i oktober uppmanade vi mentorparen att komma igång och träffas regelbundet. De lärlingar som inte hade någon mentor vid första träffen blev tilldelade en mentor strax efteråt. Undantaget var en lärling i Vilhelmina. Lösningen blev att två lärlingar fick samma mentor.

Vi uppmanade mentorparen att börja träffas och gav dem fria tyglar. Mentorprogrammet *Bïhkedæjja* var det första projektet i sitt slag på svensk sida. Det kanske var bra att det hela fick ta lite tid så att det fick växa fram naturligt. Nu när vi har erfarenheter från första året så kan vi se hur vi skulle agerat annorlunda vid en fortsättning, nämligen med mer styrning från projektet. Frågan är om vi inte redan från första träffen skulle ha haft tydligare ramar än vad vi hade.

Process, metod och erfarenheter

I Funäsdalen tog mentorerna och lärlingarna initiativ till gemensamma mentorträffar två timmar en kväll i veckan. Då samlades alla från orten som deltog i mentorprogrammet och hade som mål med träffen att prata samiska. Det hela började med att de alla träffades, fikade och pratade samiska. Det växte med att alla tog med olika små projekt, till exempel någon håller på att sy en ny kolt, någon lägger skoband osv. Några av lärlingarna menar att de gemensamma träffarna var viktiga som en naturlig språkmiljö. Men att det är viktigt att de olika mentorparen inte stannar vid att bara träffas under gruppträffarna. Det som sker i dialogen mellan två personer är ovärderlig. En dialogsituation kräver av både lärlingen och mentorn att de måste vara aktiva, man kan inte överlåta ansvaret att prata på någon annan.

De mentorpar som deltar i mentorprogram vid *First People Language and Culture Council* i British Columbia, Kanada, sätter tillsammans upp ett schema för varje månad över till exempel de mål de vill uppnå vad gäller språket, vilka ämnen de vill lära sig mer om. Till exempel att lära sig mer om att laga mat, köket, att äta tillsammans eller att lära sig om fiske, prata om olika fiskar, fisktekniker och så vidare.[1] I deras mentorprogram ligger mycket av ansvaret på lärlingen. Det är lärlingen som ska komma upp med olika ämnen den vill lära sig mer om, själv sätta språkliga mål i samspråk med sin mentor. Detta är något att tänka på vid ett eventuellt mentorprojekt, bland annat för att det blir lättare att mäta språkprogressionen som mentorparen gör.

Pilotprojektet mentorprogrammet *Bïhkedæjja* var ett ettårigt pilotprojekt. Det som framkommit under projekttiden är att ett år är alltför kort. De flesta mentorparen hade precis börjat komma igång och blivit trygga i sina roller när projektet avslutades. Även erfarenheter från *First People Language and Culture Council* i Kanada visar att en projekttid på ett år för ett mentorprogram är alltför kort. Mentorparen i Kanada förbinder sig på att träffas 300 timmar per år under en tidsperiod av tre år. [2]

Att ändra sina vanor sker inte över en natt. Det tar ett tag att bryta invanda mönster och vanor. Detta gäller i hög grad också de språkval som man gör. Att välja samiska istället för svenska när man möts i vardagen. En av lärlingarna beskrev förändringen som skett i vardagen i närområdet så här: *"Tidigare när jag träffade mentor 1 och mentor 2 i affären så pratade vi svenska och blandade in lite samiska ord. Jag svarade bara på svenska tidigare. Nu pratar mentorerna bara samiska när de träffar mig och jag pratar också samiska."*

I det har de samiskspråkiga en viktig roll. De är de samiskspråkiga som kan välja att tala samiska. Samiska är deras starka domän och när de väljer att tala samiska så öppnar de upp en samisk domän var de än befinner sig.

[1] B.C`s Master-Apprentice Language Program Handbook
[2] B.C`s Master-Apprentice Language Program Handbook

Under de mentorträffar som har arrangerats av Samiskt språkcentrum så har mentorernas erfarenheter från nomadskoletiden ständigt återkommit i de diskussioner som vi har haft. Vi har förstått att det finns ett stort behov att ventilera sina upplevelser från nomadskoletiden. Som en av mentorerna uttryckte det när vi diskuterade nomadskoletiden: *"Det effektivaste sättet att kränka en ung människa är att förbjuda den att tala sitt modersmål"* [3]

Även i olika övningar som genomförts i samband med mentorträffarna har det framkommit att i många fall avstannade den språkliga utvecklingen i och med nomadskolan. En av övningarna som mentorerna fick göra var att rita upp sin språkcirkel.[4] En cirkel där man visade med vilka personer som man talar samiska/har talat samiska med sedan födseln. Det blev tydligt att för det stora flertalet så tillkom inga eller få nya personer i språkcirkeln utöver de man talade med i sin barndom.

Några av mentorerna valde under en av träffarna att skriva på samiska fast de inte fullt ut eller inte alls behärskade ortografin och hur man stavar. Det var ett positivt resultat att de ville använda sitt språk på många sätt och i många olika domäner. En av mentorerna nämnde att hon väldigt gärna skulle vilja lära sig att skriva på samiska, att hon försöker och skäms för att hon inte kan.

Språkval

Samiskt språkcentrum hade som medveten strategi under mentorprogrammet *Bïhkedæjja* att alltid välja sydsamiska som förstahandsval. Alla dokument som har skickats ut har skrivits både på sydsamiska och svenska. I telefonkontakt med mentorerna har sydsamiska varit förstahandsvalet i den mån det var möjligt. Det har varit en lyckosam strategi. På mentorträffarna har sydsamiska varit huvudspråket. Om en deltagare började prata svenska skedde inget språkbyte till svenska utan de andra deltagarna fortsatte att tala samiska. Under utvärderingen framkom det att två starka språkbärare tillsammans skapat en stark språkmiljö under gruppträffarna i Funäsdalen. Eller som de själva uttryckte det: *"Det är viktigt att det är många språkbärare när man har en träff. För att om man är ensam är det lätt att falla i svenska språket."*

Det sydsamiska området Åarjelsaepmie sträcker sig över ett vidsträckt område. För många av mentorerna är avståndet till nästa talare långt. De som har någon i sitt närområde kanske

[3] Citat från mentor 7 december 2011
[4] Språkcirklar, Träff två

inte alltid har valt att tala samiska med den. Någon av mentorerna har berättat att de har få att prata med och pratar då med sig själv. Det har framkommit under mentorprogrammet att det behövs mötesplatser var det sydsamiska språket är naturligt att använda: *"Man får ju aldrig höra det och det är det som gör det så svårt. Om du ser på engelska så hör man det överallt. Man måste våga ta steget."* (Anna Sara Stenvall intervju 16 april 2012)

Arvode

Projektet beslutade att ge mentorerna ett arvode för sin insats. Våra mentorer har en kunskap som idag är unik och kan jämställas med professorer på universitet. Det är en kunskap som ska värderas. När halva projekttiden hade gått så beslutades att betala ut ett arvode även till lärlingarna. Detta på grund av att deras deltagande i vissa fall var lågt. Sydsamiska A-kursen går på halvfart och många av studenterna jobbar heltid och har familj. Tanken med ett arvode till lärlingarna var att de skulle få möjligheten att gå ner i arbetstid och kunna träffa sin mentor oftare. Det visade sig att det inte hade med arvodet att göra om lärlingarna träffade mentorerna eller inte. I efterhand kan vi dra slutsatsen att lärlingarna borde ha fått uppfylla vissa kriterier för att få rätt till arvode, till exempel att förbinda sig för ett visst antal träffar. Det handlade mer om tidsbrist – det är de mentorpar som bott i samma område som har träffats regelbundet.

Samarbete

Samiskt språkcentrum hade kontakt med Umeå universitet och Mikael Vinka i uppstarten av pilotprojektet. Mikael Vinka var tydlig med att han inte hade möjlighet att delta aktivt i mentorprogrammet. Projektledaren skickade ut information om mentorprojektet till A-kursens lärare men fick inte något svar. Det samarbete som vi i princip har haft var att projektledaren fick deltagarlistor och kunde kontakta alla studenter för att erbjuda dem att delta. Här finns en utvecklingspotential för framtiden om intresse finns hos kursansvariga. Det sydsamiska språkcentret *Gïelem Nastedh* i Snåsa har i samarbete med Högskolan i Nord Tröndelag (HiNT) startat ett mentorprogram. Både HiNT och *Gïelem Nastedh* har varit i kontakt med Samiskt språkcentrum och velat ha del av våra erfarenheter. Projektledaren deltog vid uppstartsmötet för HiNTs mentorprogram och delade våra erfarenheter.

Rekommendationer för framtiden

Pilotprojektet har dragit vissa slutsatser som andra kan ha nytta av.

En erfarenhet är att kräva hundraprocentig närvaro av lärlingarna vid första träffen för att de alls skulle få delta. De som deltog vid första träffen har varit aktiva under hela projekttiden. Därför rekommenderas vid liknande projekt att ställa höga krav på närvaro och kanske till och med att skriva kontrakt vad gäller närvaro och deltagande. Om man inte har en dedikerad lärling kan man lika gärna ge platsen till någon som är mer dedikerad.

För att kunna evaluera lärlingarnas språkprogression så behöver den mätas. Ett sätt att göra det är att be deltagarna planera sina träffar, sätta upp språkmål och göra en självevaluering. Träffarna kan styras upp lite med fler konkreta förslag och krav om redovisning. För att förankra det muntliga måste man kanske skriva ned nya ord. Man kan som lärling till exempel få ”hemläxa”, det kan vara redovisning av ord som man just lärt sig.

En annan erfarenhet är att mentorerna hade behövt få en tydligare bild av vad som förväntades av dem. Som en av mentorerna uttryckte det: *”Som mentor i början är man lite frågande och vet inte riktigt vad det hela går ut på. Det hade varit bra med en riktig uppstart med tydliga krav.”* Projektet skulle ha vunnit på att alla mentorer och lärlingar samlades till en gemensam helg där alla lärde känna varandra och fick prova på metoden. De mentorer som kommer har då bestämt sig för att vilja delta.

Dokumentation av språket är något som man inom ett längre mentorprogram skulle kunna fördjupa sig i och ge till uppgift för mentorparen att jobba med under en längre tid. Detta är akut med tanke på de sydsamiska modersmålstalarnas höga ålder. Här borde man kanske satsa lite extra tid och söka samarbete med till exempel Umeå Universitet och DAUM. Äldre och yngre behöver utbildning i att dokumentera språk. Kanske kan man visa på hur man kan göra det på ett nyskapande och kreativt sätt så att det inte förknippas med ljudband som ligger i källaren på ett statligt arkiv. I vardagen kan man lätt dokumentera språket och sedan använda det.

I och med att pilotgruppen läste sydsamiska A så hade de alla inte kommit så långt i kursen. En lärling skriver: *”Jag skulle vara mer redo för ett mentorprogram nu. Jag förstår grammatiken och kan prata lite mer obehindrat. Att man nu kan grammatiken så mycket att man kan lämna den. Satsa mer på uttal, flyt och fraser. Nu när jag börjar få större ordförråd. Nu kan jag skilja på vilka delar, var orden används. Jag kan sortera lite mer i mitt eget ordförråd och vad man kan prata om. ”*

Citat från utvärderingarna

Hade ni behövt en grundligare utbildning innan projektet sattes igång?

En av lärlingarna svarade: *" Det vore bra att styra upp träffarna lite med fler konkreta förslag och krav om redovisning. Att man som lärling till exempel får hemläxa. Redovisning av ord som man lärt sig. För att förankra det muntliga så måste man nog skriva ned de ord som man har lärt sig."*

En av mentorerna svarade: *"Från första början var det svårt att veta vad det hela gick ut på. Det hade varit bra med en riktig uppstart med tydliga krav.Svårt att prata fritt när man inte kan alla ord och den som är med kan inte alla. Som mentor så kände jag att jag själv måste läsa på om man ska prata om något. Jag läser skolböcker, Alfons Åberg, SMS från Soppero".*

Tillräckligt förkunskaper. Ska man ha tillräcklig att prata om allting. Det är där svårigheterna. Jag får själv läsa på för att få någonting att prata om.

Vore det bättre om man skulle haft förutsatta teman innan man träffas?

En av mentorerna svarade: *"Ja teman, det blir lite mer koncentrerat då. Hur mycket och avancerat man kan ha där är något som man båda två kan koncentrera sig på. Så att det blir mer som en konversation. En konversation i ett mer begränsat område."*

En av lärlingarna svarade: *"Teman hade varit bra att utgå från. Ofta när man träffas så pratar man allmänt men det behövs verkligen något mer för att det ska ge någonting. Om man får givna teman. Jag försökte på mina träffar. Jag tog med mig ett spel. Någon gång pratade vi om hennes uppväxt. Sen skrev jag ner vad hon berättade och så försökte jag hålla ett tal på samiska. Det vore bra om man inte behöver tänka själv inför varje träff. "*

Att förbereda innan man träffar sin mentor. Då hade vi tagit olika uppgifter. Det ska ju ligga mer ansvar på lärlingen. Får mer utvecklat papper och utvecklande uppgift. Förutsättningen för mentoren och lärlingen behöver inte vara likadana för att det är fokus på att lärlingen ska ta sitt ansvar. Ordbanker. Kanske olika teman man kan jobba utifrån."

Upplever du att ditt språk har utvecklats?

En av lärlingarna svarade: *"När jag var med på mentorprogrammet bodde jag i Umeå och hade inga andra att prata med. Det var viktigt att få den kontakten med Gunilla och kunna prata. Det var alldeles för få träffar för oss. Det hade behövts ännu mer samtal. VI hade behövts setts kanske två ggr/vecka med en fysisk träff två gånger i månaden. Det krävs att man stimuleras varenda dag för att komma vidare."*

En av mentorerna svarade: *"Det var väldigt svårt att prata med lärlingen. De hade just börjat kursen och min lärling hade inte ett stort ordförråd. Hon hade mest läst texter på sin utbildning och kunde inte vardagsfraser. Det var svårt att prata allmänt. Man måste nästan gå in på deras nivå och vad de har gått igenom. Sen andra året/terminen då blev det bättre. "*

En av lärlingarna svarade *"Jag kan också instämma på det att min egen känsla nu. Jag skulle vara mer redo för ett mentorprogram nu. Förstår grammatiken och prata lite mer obehindrat. Att man kan grammatiken så mycket att man kan lämna den. Satsa mer på uttal flyt och fraser. Nu när jag börjar få större ordförråd.. Nu kan jag skilja på vilka delar. Vars orden används jag kan sortera lite mer i mitt eget ordförråd och vad man kan prata. Halva B- kursen eller kanske från början på B-kursen är när man ska ha ett sådant program. På A-kursen är man fortfarande så pass ny. "*

Märker du av någon skillnad i din omgivning/lokala miljö vad gäller språket?

En av lärlingarna svarar: *"Det var inte så i Grytsjö. Omgivningen där är inte så annorlunda. Det kommer fler ord att vi kan prata mer på saemie. Det var det innan. Vi pratar lite mer. Jag har träffat andras mentorer också. Nu vet jag att jag kan prata med dem också. Det har ju ändrats också. Större nätverk."*

Rekommenderar du den här metoden?

En av lärlingarna svarade: *"Det har varit jättebra. Just för att det ger en extra skjuts. Sen får man möjlighet. Lite sidoprojekt. Man har två språkprojekt i ett och samma. Så att man pushas ännu mer. Lite grann. Isåfall ge lite mer tid. Det är lite annorlunda att träffas muntlig. Det är en bra blandning? Man måste ju få både muntligt och skriftligt. Framför muntligt.Det hade varit bra om det hade varit lite sammanlänkat. Så att läraren på samiska kursen vet vad man gör. Då hade man kunnat göra lite förberedelser för kursen. Så att man är lite mer beredd."*

En av mentorerna svarar: *"Det vore bra om mentorerna också fick veta vad de läser och vad de går igenom och komma in lite på samma ämnesområde. Jag rekommenderar verkligen den här metoden. När jag läste språk så fanns ingen tid till att prata. Jag tycker också. Det är helt klart för lite tid. Ett år är för lite. Det tar tid att lära känna sin mentor. Hitta rätt stämning. Och sen tror jag att det kan vara bra att blanda. Att man inte har för många enskilda träffar på raken. Om mentorerna kommer till universitetet så att man vet varandras förutsättningar lite mer. Sen även att man får lite tydligare riktlinjer. Jag tror att det är jätteviktigt att träffa andra mentorer också att både lärlingar och mentorer kunde träffas allihopa."*

Hur mycket tid kan du lägga ner på en sådan aktivitet?

En av lärlingarna svarade: *" Det beror på hur mycket. Det handlar också om vilken inställning man har. Då är det viktigt att få en introduktion så att man vet hur mycket tid man ska lägga ner på det redan i början. Minst 2 träffar i månaden. Förutsättning för att det ska funka. Att det är relativt nära. Om man ska kunna träffas."*

En av mentorerna svarade: *" Vi bestämde oss för att vi skulle ha den här tiden och alla gick med på det här. En dag i veckan går det hur bra som helst. Det går att planera in."*

Förhåller du dig till ditt muntliga samiska språk på ett annat sätt?

En av lärlingarna svarade: *"Grammatiken blev inte så viktig. Det byggs upp mycket från grammatiken i kursen. Jag fick ett mycket lättare, mitt synsätt till grammatiken ändrades. Det gjorde inte så mycket om man inte böjde helt rätt man gjorde sig förstådd ändå. Det finns jättemycket ord i*

ordboken som man läser i texter på skolan på kurser som inte alla vet om. Det är viktigt att veta att man inte måste behärska alla ord för att prata samiska."

Jag fick ut jätte mycket av mentorträffarna. Dels att träffa andra äldre och bygga upp nätverket och att få höra språket. Se hur viktigt att jag får språk nu, så jag kan använda det när jag blir äldre. Prata med mina barnbarn och så vidare. När man träffas så där i grupp tillsammans blir det att man strävar till ett mål gemensamt att man inte sitter hemma

Det är med varandra som språket blir levande. Det känns verkligen bra efter träffarna. Det är som peppande. Och sen flera dagar efter de här träffarna så tänkte jag fortfarande på sydsamiska. Det är ganska häftigt hur snabbt man börjar tänka på ett språk att man hör det hela tiden.

Dokumentation

En av lärlingarna svarade: *"Vi använde diktafonen. Det märktes stor skillnad. Det är lätt att halka in och prata svenska. Vi har redan en relation sedan innan och att då tvärbyta till att bara prata samiska. Med att använda diktafonen så finns det bevis på vad man har sagt. Då kanske man skärper till sig lite grann. Det sätter lite press att prata på det viset. Jag tänkte just på diktafonen den är väldigt bra hjälpmedel jag som lärling känner mer trygghet så jag kunde lyssna på det igen vad vi har sagt när vi sågs. Då kände jag inte lika stor press på att anteckna. Det blir inte så naturligt att jag skriva ner typiska fraser. Diktafon. Då får man mer förståelse för att lyssna."*

En av mentorerna svarade: *"Vi gick igenom vilka texter hon hade läst för att överhuvudtaget kunna prata om någonting. Det var ett sätt att styra in oss på något. Som mentor så vore det bra att få veta lite i förväg vad de läser så att man koncentrera sig på vad de har läst och gått igenom.*

Varför är lyssnandet jätteviktigt?

En av lärlingarna svarade: *"Lyssnande är jätteviktigt. Dels för att du hinner lyssna på hur det sägs istället för aktivt tänka. Man blir lite mer oförberedd man behöver inte vara beredd på att säga någonting hela tiden. När man är i en dialogsituation så kanske man inte är så uppmärksam på vad som sägs för man tänker redan själv på hur man ska formulera sig i nästa mening. Och sen att man får ord upprepade, att man hör dem om och om igen. "*

En av lärlingarna berättar: *"Jag tycker att det har varit väldigt bra att få träffa min mentor. Jag har inga kvar i min familj som pratar sydsamiska så att i och med mentorprogrammet så får jag en länk till språket som jag saknar. Jag märker också att det är en stor skillnad på den samiska som vi lär oss på universitetet och den som min mentor talar. Det är alltid någon som pratar och det finns alltid någonting att prata om. Det är alltid någon som håller det uppe. Det är aldrig någon gång det blir tyst och man vet inte vad man ska säga och vet man inte vad man ska säga så är det alltid någon annan som säger någonting. De gemensamma träffarna har varit en tid och plats för mig då jag har börjat prata utan att behöva sitta och tänka innan vad jag ska säga. Den språkspärr jag har haft har som släppt. Vi har träffats och bara pratat om vad som helst. Någon har med sig handarbete och en annan något annat och samtalet har bara löpt fram. Nu pratar jag bara utan att börja tänka mig för innan. Jag har börjat få ett muntligt språk."*

Källförteckning

Fishman Joshua, *What Do You Lose When You Lose Your Language?*, artikel på nätet: http://www2.nau.edu/jar/SIL/Fishman1.pdf

Hinton, Leanne – *How to keep your language alive*, Heyday books, Berkeley California 2002

Hinton, Leanne and Hale, Ken - *The green book of Language Revitalization in practice*, Emerald Group Publishing Limited, 2008

Lehtola, Veli-Pekka - *The Sámi People: Traditions in Transition*. Aanaar-Inari: 2002

Bilaga 1

Mentorutbildning

Sig-Britt Persson inledde med att berätta om sin bakgrund och personliga förhållande till det sydsamiska språket..För att lokalisera hur mycket mentorerna använde samiska så inledde Sig-Britt Persson med att ställa frågan:

1." Giejnie datne saemesth?" "Med vem talar du samiska?"

Mentorerna fick tänka igenom och svara.

Bienjine	Med hunden
Gaahkesigujmie gieh maehtieh.	Med alla som pratar samiska
Mov vielligujmie	Med mina bröder
Aajhkohkigujmie	Med mina kusiner
Åabpajgujmie	Med mina systrar
Maanajgujmie	Med mina barn
Oktegh	Med mig själv
Gåessie gie båata	När någon kommer
Tjidtjine	Med mamma

2. Gusnie saemesth? Var talar du samiska?

I vilka domäner talar mentorerna samiska. Det är viktigt att synliggöra att språket faktiskt används.

Vaeresne	I fjällen
Ålkone	Ute
Staaresne	I stan
Barkosne	På jobbet
Gåetesne	Hemma
Giedtesne	I rengärdet

Små projekt: Börja med det lilla projektet. Tala en minut samiska om dagen. På en minut hinner man prata om mycket. Om man börjar med det lilla projektet så är det genomförbart istället för att börja med ett stort projekt och sen inte kunna genomföra det.

1 minudten saemiestidh. Dle maahtah jinjh saemiestidh. Jijnem jaaksa soptsestidh.

3. Strategier

Gosse ij saemiestidh. Strategier gosse ibie sïjhth saemiestidh. Strategier för att inte tala samiska. Vad är det som sker i huvudet när man väljer att inte tala samiska. En strategi att det finns inte ord på samiska, då tar vi och pratar svenska. Vilka strategier skapar vi för oss själva för slippa tala samiska? Mij dellie heannede dennie åejjesne?/ Vad händer i huvudet då?

Aelkebe daaroestidh.	Det är lättare att tala svenska.
Löövles.	Jobbigt
Baakoeh gaavnedh	Svårt att hitta ord
Ij baakoeh utnedh	Det finns inte ord.
Båatsoe barkosne gielem gaarvanimie.	I renskötslen

Båatsosne jeenjh baakoeh gaavnesh.

Noerhte saemien juhtieh våålese. Dle tjoerebe daaroestidh.

Mov ietniegielem ubmejesaemiengiele jih almetjh eah guarkah maam manne jeahtam.

Jielije giele dihte hov gaarvani jih rovnegs giele sjidti.

4. Maam dijjieh väjhkeles darjodh? Vad är ni bra på?

- Nu vill jag att ni ska skryta om er själv!

Det är viktigt när de i sitt arbete som mentor jobbar utifrån de fält var de har ett starkt självförtroende och tycker att de behärskar något. Det blir mer lustfyllt och roligt att träffa sin lärling och göra aktiviteter utifrån det. I det här momentet blev det lite tyst i början. Mentorerna fick tänka efter och så kom några på vad det var för något som just de var bra på att göra. Några exempel som kom fram: Baka, lägga nät, städa, laga mat och så vidare.

Tips till mentorerna

- Tala i hela meningar.
- Det tar tid att hitta orden om man inte använt språket på länge och också om man är äldre.
- Säg att du inte vet just nu men om du får tänka lite så kommer du på det.
- Om din lärling behöver hjälp med att saga något så kanske det är lättare för dig att tänka hur din aahka pratade och då komma på hur du kan saga ordet/meningen. Hur skulle hon ha sagt det här? Börja sen igen tänka på ordet och då kanske du kommer på det.
- Jis lea aelkieh dijjese jis lea dam gielem råvhka guktie datne vaane. Dle maam eelkim ussjedidh guktie aahkase dan soptsestidh. Dle vihth dej orre baakoej bijre ussjedidh. Ghktie dam sijhth akte aajjase dam jiehtedh.
- Kom ihåg! Det lilla projektet.

Man bïjre maehtede soptsestidh / Om vad kan man prata?

• Mij biejjide danbien	Vad är det för dag idag
• Vearelden bïjre	Om vädret
• Guktie/gumhtie datnine	Hur är det med dig idag?
• Maam datne dorjeme,	Vad gjorde du igår/imorgon
• jååktan/jïrreden	
• Beapmoen bïjre	Om mat
• Garjam lohkeme	Läsa en bok
• Vaarjoeh	kläder
• Fuelkieh jih sliektiej bïjre	Om släkt
• laahkoej bijre	
• Båeries guvvieh vuartasjidh	Titta på gamla bilder
• Soptsesth maam	
• joe dijjen maanabealeste	Prat a om något från er barndom

Bilaga 2 SKRIVELSE

Vi tar vårt ansvar

Vi är sydsamiska modersmålstalare och vi är nu den äldsta generationen som talar samiska. Vi är utbildade av Samiskt språkcentrum för att lära unga samer att tala samiska. Behöver man en utbildning till det, kan man fråga sig. Det är ju bara att prata, säger de som aldrig har varit med om att deras språk förbjudits. Då vi började skolan blev vårt språk förbjudet av den svenska staten, och nu ber den samma stat oss om att tala det igen. För många av oss har det tagit tid att vänja oss att saemiestidh igen. Även vi, som är modersmålstalare kan vara ovana.

Tack vare minoritetslagen och förvaltningskommunerna har det samiska språket fått en ny chans att överleva i framtiden och till kommande generationer. Genom lagens stöd får vi förståelse att det vi drömt om kan bli verklighet. Men ingen annan än vi själva kan rädda vårt språk. Det är vi samer som själva måste tala vårt språk. Negativa tankar skapas om man hela tiden hör domedagsprofetior som säger att sydsamiskan kommer att dö ut men ungdomen har visat oss äldre att de har en stark vilja att lära sig språket och att även vi behövs. Vi antar utmaningen Vi är beredda att göra det som krävs för att sydsamiskan ska bli ett levande språk, även bland barn och unga igen. Trots att samhället har förändrats. Tidigare levde stora familjer tillsammans, nära varandra och vårt språk hade en naturlig plats i vardagen.

Idag bor vi utspridda, många äldre är ensamma, och en del har långt till sina anhöriga. Vi, de sydsamiska mentorerna, bihkedæjjah, vet att våra värderingar stärker oss själva och språket. Det är viktigt att behålla och föra vidare de samiska traditionerna till exempel som laahkoestidh, hålla reda på släktskap och hedra varandra vid att kalla äldre för aahka eller aajja. Det är ett sätt att hålla fast vid det som är vårt. Vi vill ge de kommande generation det vackra som finns i vår kultur men även att visa respekt och ansvar.

Med denna skrivelse uppmanar vi andra äldre att börja tala vårt språk. Det är vi som har kunskapen och kan vägleda de kommande generationerna precis på samma sätt som våra äldre vägledde oss. Vi saknar den tiden då vårt språk var starkare. Nu är det vi de som är de äldre. Vi får hjälpas åt.
Genom mentorprojektet har vi lärt känna de unga. De unga längtar efter äldre som tar ansvar, som inte talar om att allt var bättre förr. Vi, båarasåbpoeh, äldre samer kan inte längre stå vid sidan om och bara se på. Vi som är mentorer axlar vårt ansvar och kommer inte längre vara tysta.

Vägen till ett levande språk kan vara många. Med detta vill vi ge några goda råd. En början är att man ska handhälsa, det gäller alla människor. Buaregh,

böörestH! Små som stora. Många gör det, men många är ovana. Och de unga ska visa de äldre respekt. Men det gäller även de äldre. Vi behöver mötas för att vårt sätt och vårt språk ska flyta naturligt. Förvaltningskommunernas jobb är att skapa mötesarenor där samiskan har sin givna plats. Vi uppmanar skilj inte på generationerna, låt oss mötas, vi behöver varandra!

Vi är äldre, och har en gåva att ge. Vi önskar att ni vill ta er tid att ta emot den. Vi kan tillsammans vägleda våra yngre i samiskt förhållningssätt. Ta Er tid att vara, att lyssna och lära!
Som äldre, träffar du någon som vill lära sig språket, Saemesth/ prata samiska med dem! Uppmuntra dem, säg att du är stolt över dem som håller på att lära sig språket. Vi är stolta. De som lär sig, ger oss äldre mod och kraft.

I 150 år har man sagt att sydsamiskan kommer att dö ut, men än talas vårt språk. För att någon ska tala det efter vår tid, vill vi - de äldsta - vara konsekventa med att tala vårt språk. Inte bara bland våra egna, utan med alla. Vi vill ge alla möjligheten att lyssna, lyssna på melodin i vårt språk. Reta er inte på att vi talar något ni inte förstår. Innan man kan tala, måste man lyssna.

Det här är en början, någonstans får man börja.
Vi tackar för att vi, de äldre, fått vara med och bidragit till att den unga generationen håller på att lära sig det samiska språket och att vi på våra äldre dagar fått rätten att tala vårt språk.

Östersund den 14 juni 2012

Mentorer utbildade av Samiskt språkcentrum, Sametinget.

Aanta Hilje, Järpen
Hilje Torkelsson, Stuehkie
Sakka Sparrock, Laxsjö
Karin Rensberg Ripa, Bïenjedaelie
Irene Dorra, Bïenjedaelie
Aili Stenvall, Bïenjedaelie
Sakka Nejne, Straejmie
Gunilla Eriksson, Árviesjávrrie

Elna Fjällström, Sjielte
Stina Fjällström, Vualtjere
Arne Jonasson, Båargese
Ulla Nordfjäll, Såahka

Bilaga 3

Sammanställning ”Frågor till mentorer”

Kön:

3 män 5 kvinnor

Ålder:

70 år: 3 st

77 år: 2 st

75 år: 1st

64 år: 1 st

65 år: 1 st

Medelålder: 71 år

Jag talar sydsamiska:

	varje dag	varje vecka	mer sällan	aldrig
sydsamiska	2	4	2	
svenska	2			

Kommentarer: sex av mentorerna har svarat att hon/han pratar bara sydsamiska och har inte fyllt i rutan för svenska. Det måste ha varit otydlig blankett för att de använder både svenska och sydsamiska.

Med mig talar mitt/mina barn:

	varje dag	varje vecka	mer sällan	aldrig
sydsamiska		2		
svenska	3	2		

Kommentarer: Två av de tillfrågade hade inga barn. En av de tillfrågade svarade att hon/han pratade samiska med dom när dom var hemma. En svarade att den talade bara sydsamiska med sitt/sina barn, En annan talade både sydsamiska och svenska med sitt/sina barn. De som bara talade svenska med sina barn var 3 stycken.

Med mitt barnbarn talar jag:

Sydsamiska : 0

Svenska: 1

Både sydsamiska och svenska: 5

Kommentar: Två av mentorerna har inga barn.

Med mina föräldrar pratade jag:

sydsamiska: 6 st

endast Svenska: 0

både svenska och sydsamiska: 2 st

Vilket språk talar jag med mina husdjur?

sydsamiska: 6 st

svenska: 0

annat språk: 0

Kommentar: Två har inte besvarat den här frågan.

Med min make/maka/sambo talar jag:

	varje dag	varje vecka	mer sällan	aldrig
sydsamiska:		1	1	
svenska:	5			

Kommentarer: Två saknar partner. En svarade att den bara pratar sydsamiska. Två stycken talade bara svenska och en talade både svenska och sydsamiska. En svarade att den pratade varje vecka lite sydsamiska med sin partner.

Med mig talar min make maka/sambo:

	varje dag	varje vecka	mer sällan	aldrig
Sydsamiska	2			2
Svenska:	3			
Kommentarer:	Två av dem saknar partner. Två angav att den bara talar svenska med sin partner.			

Med mina egna föräldrar talade jag

	varje gång vi träffas	ibland	aldrig
sydsamiska	5	1	1

Med mina syskon talar jag

svenska	varje gång vi träffas	ibland	aldrig
	4	1	
sydsamiska		1	

I vilken miljö pratar du mest samiska?

När jag träffar äldre människor, i fjällen, i telefonen, när jag är i Grytsjö, på bussen, hemma, med alla som pratar samiska, när jag är ute, när jag jobbar och hugger ved, i hemmet, på tvn, radion, genom böcker, i Ljungdalen.

Jag tycker att det är viktigt när det gäller det samiska språket att:

Att kunna få prata det, det muntliga språket, att skriva och läsa, att kunna, överleva, TV, att ge det vidare till andra, Människor ska prata, att det ska bli ett offentligt språk, Sammanhang/grupp, uppmuntra barnen,

Jag lärde mig svenska när jag var:

6 år: två stycken

4-5 år,sen lärde jag mig ”på riktigt” i skolan

0 år: två stycken.

6-7 år

Jag kommer inte ihåg men kanske runt sju år. Jag lärde mig i skolan. Ungdomarna idag talar mer samiska än tidigare.

4-5 år. Hemma med mor och far.